

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

FIZEL NATASA

A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS PROFESSZIONALIZÁCIÓJA ÉS
INTÉZMÉNYESÜLÉSÉNEK UTOLSÓ SZAKASZA

AZ ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA ÉS A FERENC JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM EGYÜTTMŰKÖDÉSE A TANÁRKÉPZÉS TERÜLETÉN

(1928 – 1947)

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: PROF. DR. PUKÁNSZKY BÉLA

EGYETEMI TANÁR

EGER

2017

I. A témaválasztás indoklása, a disszertáció célja

Disszertációm témájának megválasztásában több tényező játszott szerepet. Elsősorban az a tény, hogy első diplomámat a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola jogutód intézményében a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karán szereztem, másodsorban, hogy az elmúlt másfél évtizedben szintén ennek az intézménynek az oktatója voltam, vagyok. Nem véletlen tehát, hogy érdeklődésem fókuszába történészként és pedagógusként a főiskola története került, és kiemelten a Horthy-korszakban való története, mint legvirágzóbb, legpéldaértékűbb időszaka a polgári-, később általános iskolai tanárképzésnek.

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy bemutassam azt a folyamatot, amely során az 1868-ban életre hívott polgári iskola képzés nélküli, a tanítói végzettségre egyetlen képesítő vizsgával ráépülő „polgári iskolai tanítóképzése” 1928 és 1947 között egy tanítói oklevélre vagy érettségi vizsgára épülő, négy szakcsoportos, négy évfolyamos, alap- és képesítő vizsgával, gyakorló tanításokkal, kötelező egyetemi áthallgatással kiegészített főiskolai képzéssé vált.

Kutatásom elsődleges hipotézise, hogy ez a közel nyolcvan esztendő folyamata a polgári iskolai tanítóság, majd tanárság professzionalizációjának időszaka, amely szakaszokra bontható, és professzionalizáció-elméleti modellekkel elemezhető és alátámasztható. Vizsgálatom hipotézise továbbá, hogy a dolgozatomban részletesen bemutatásra kerülő 1928 és 1947 közötti szakasz a polgári iskolai tanárság teljes professzionalizációjának szakasza. Ahhoz, hogy a fenti folyamat elemzése és modellezése teljes körűen megtörténhessen, dolgozatomban három fő területtel foglalkozom.

Először is megvizsgálom a professziódiskurzus eddigi eredményeit, vizsgálati területeit, megalkotott modelljeit, és kiválasztom azokat a sablonokat, amelyek segítségével a polgári iskola pedagógusainak professzionalizációs folyamata bemutatható. Fontosnak tartom, hogy kutatásom illeszkedjen a már korábban lezajlott professzió-kutatásokhoz, így megvizsgálom a hazai kutatási területeket, majd a magyar pedagógus-professzió kutatásokra fókuszálok, és végül ezen belül a már korábban lezajlott népiskolai tanítósággal, valamint a középiskolai tanársággal foglalkozó kutatásokat veszem górcső alá. Felmerülhet a kérdés, hogy vizsgálatomban miért nem komparatív módon, a két másik szakma – az elemi iskolai tantóság, és a középiskolai tanárság – professzionalizációjának összefüggésében vizsgálom a polgári iskolai tanárság professzióját? Döntésemben, miszerint a polgári iskolai tanárság professzionalizációját a másik két területtől – amennyire lehetséges – függetlenül, azokkal nem

összevetve mutatom be az befolyásolt, hogy hasonlóan az elemi- és a középiskolai pedagógusok szakmáshoz illetve professzionalizációjához, a polgári iskolai tanítóság/tanárság is megérdemel egy olyan összefoglalást, amelyben főszereplő, amelyben nem ő a „harmadik gyerek”. Az iskolatípus előzményei, kialakulása, tantervbeli, társadalmi bázisbeli változásai, a hozzá kapcsolódó tanító-majd tanárképzés viszonytárságos – bár napjainkból visszatekintve valójában töretlenül fejlődő évtizedei önálló elemzésért kiáltanak. Természetesen fontosnak tartom a jövőben a három nagy pedagóguscsoport professzionailzációs folyamatai komparatív elemzésének elkészítését is, ez azonban sem terjedelmében sem témájában nem képzelhető el ennek a dolgozatnak a keretei között.

Vizsgálatom második területe az alapintézménynek, a polgári iskolának, és az iskolatípus helykeresésének a felvázolása. Dolgozatomban részletesen kitérek a polgári iskola, mint iskolatípus életre hívásának körülményeire, és bemutatom azt a társadalmi igényt, amely előbb német nyelvterületen, majd hazánkban is a polgári iskola megszületéséhez vezetett.

Disszertációm harmadik és egyben fő témaköre a polgári iskola pedagógusai képzésének vizsgálata a professzionalizációs-folyamat rekonstruálása céljából, kiemelten tanulmányozva a polgári iskolai tanárképzés egyetemmel kooperált időszakát mind a szervezeti, mind a szakmai, oktatói, mind pedig a hallgatói szinteken. Vizsgálom azt is, hogy a két intézmény, a szegedi Ferenc József Tudományegyetem, valamint a Szegedre helyezett Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola egyszerűen csak kooperált egymással a tanárképzés minőségének javítása érdekében, vagy többről volt szó: két intézmény alárendelt kapcsolatáról, amit a kölcsönös érdekek tartottak egyben. Ennek az időszaknak a részletes bemutatásához a korábban a nők és a férfiak számára önállóan működő, majd 1928-ban összeolvasztott, koedukálttá alakított és Szegedre helyezett főiskola hallgatóinak kvantitatív vizsgálatát is elkészítem. Kvantitatív kutatásom elsődleges célja, hogy éles képet adjak a főiskolai hallgatók egyetemi áthallgatásáról. Az egyetemen hallgatott tárgyak mennyiségének, témájának, oktatójának és az áthallgatás jeggyel értékelt eredményének a bemutatása lehetővé teszi, hogy pontosabb képet kapjunk arról a hozzáadott értékről, amellyel az egyetem hozzájárult a polgári iskolai tanárjelöltek képzéséhez, és ezáltal professzionalizálódásukhoz. Ezen túl a demográfiai adatok vizsgálata lehetőséget ad annak bemutatására, hogy a felfelé irányuló társadalmi mobilitás milyen mértékben jellemezte a vizsgált női és férfi hallgatókat, és a kialakuló diplomás értelmiség belső szerkezetét milyen társadalmi, felekezeti, regionális beágyazottság jellemezte.

II. A kutatás módszerei

II. 1. Forráselemzés

Kutatásom során leíró jellegű, primer forrásokra támaszkodó történeti megközelítést, forráselemzést alkalmaztam. A hagyományosnak tekinthető szakirodalmi feldolgozás mellett a történettudományi kutatás tradíciói szerint nagyszámú primer forrással dolgoztam (1. Táblázat).

1. Táblázat – A disszertációban felhasznált primer források

Levelek	A főiskola igazgatója, az igazgató tanács elnöke, az egyetem rektora illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter levelezése (1929-1940)
Tanrendek	A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem tanrendje (1928-1940) A m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem tanrendjei (1940-1945)
Jegyzőkönyvek	Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Igazgató Tanácsi üléseinek, és a Tanári Kar üléseinek jegyzőkönyvei (1928-1947) A Ferenc József Tudományegyetem/Horthy Miklós Tudományegyetem Egyetemi Tanácsi Jegyzőkönyvei, illetve a Bölcsészettudományi Kar Kari Tanácsi üléseinek jegyzőkönyvei (1928-1947) Az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület választmányi üléseinek és igazgató tanácsi üléseinek jegyzőkönyvei (1919-1945)
Anyakönyvek	Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Rendes Hallgatóinak Anyakönyvei (1928-1947)
Törvények, rendeletek, szabályzatok	A közoktatás tárgyában hozott törvények (1868-1947) A polgári iskolához, illetve a polgári iskolai tanító-majd tanárképzéshez kapcsolódó miniszteri rendeletek és tantervek (Hivatalos Közlöny, Magyarországi Rendeletek Tára) (1868-1947) Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola szervezeteinek szabályzatai (1928-1947)
Statisztikák	A vonatkozó Magyar Statisztikai Évkönyvek (1868-1947)
Sajtóanyag	Az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny (1919-1946)
Egyéb iratok	Véleményes jelentés, Pályázati hirdetések

A törvények, rendeletek, szabályrendeletek eredeti szövegeinek áttekintése a kutatás során elengedhetetlennek bizonyult, mert több esetben csak részben, vagy csak az adott szakirodalom szempontjából került a szövegük bemutatásra és elemzésre, és több – a szakmásokodási-,

professzionizációs folyamat bemutatásához elengedhetetlen – részlet kimaradt a korábbi szakirodalomban megjelent forrásközlésekből. Természetesen nagy számban kerültek a disszertációba olyan jogszabályi források is, amelyek a korábbi feldolgozásokban nem szerepeltek.

A korabeli statisztikák szintén fontos szerepet játszanak abban, hogy a társadalmi folyamatokat, a fent említett jogszabályokat, rendeleteket, szabályokat értelmezni, indokaikat felfejteni, működésüket modellezni tudjuk. A Magyar Statisztikai Évkönyv általános, és szakterületi statisztikái nagy segítséget nyújtottak ebben a munkában.

A neveléstörténeti kutatások részdiszciplinája, az oktatástörténet tárgya gyakran egyes iskolák, vagy iskolatípusok történeti vizsgálata. Az intézménytörténeti vizsgálat elengedhetetlen része a vizsgált időszak levelezésének az áttekintése. Dolgozatomban igyekeztem feltárni a főiskola igazgatójának, az igazgató tanács elnökének, az egyetem rektorának, a szeged-csanádi egyházmegye püspökségének 1928 és 1947 egymással, illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal történő levelezéséből azokat az iratokat, amelyek a főiskola és az egyetem, illetve a főiskola és más intézmények együttműködésére utalnak, vagy arról pontosan számot adnak, illetve azokat, amelyek információkkal járulnak hozzá a vizsgált időszakban a főiskola és az egyetem együttműködésének vizsgálatához.

A leveleken kívül megkerülhetetlen források egy iskola életének rekonstruálásához annak jegyzőkönyvei. Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola esetében mind a tanári kar, mind az igazgató tanács üléseinek fellelhető jegyzőkönyvei felhasználásra kerültek a dolgozat megírásakor, és természetesen a Ferenc József Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának, és a Bölcsészettudományi Kar vonatkozó jegyzőkönyveinek az áttekintésére, a vonatkozó tartalmak felhasználására is sor került.

A következő részben bővebben is ismertetett kvantitatív kutatás adatait is primer forrásokból nyertem ki. A főiskolára 1928 és 1947 között beiratkozott hallgatók anyakönyveit használtam fel a demográfiai és az áthallgatási adatok vizsgálatához, valamint a kinyert adatokat a korabeli egyetemi tanrendekből származó információkkal egészítettem ki.

II. 2. A történeti szociológia módszereinek felhasználása: az Állami Polgár Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóinak kvantitatív vizsgálata

A neveléstörténet a 19. század második felében válik az önálló tudományos pedagógia részdiszciplinájává (Németh, 2008a. 23. o.). Egy évszázaddal később a tudományterület már több részterületre bontható. Nagy Péter Tibor az 1990-es évek elején így fogalmaz: „a

neveléstörténet kettőszakadóban van: egyfelől a pedagógiai gondolkodás történetére, a gyerekekről vallott felfogás változására, másfelől viszont a legszélesebben vett oktatáspolitikai területére” (Nagy, 1991. 5. o.). Ez utóbbi terület vizsgálatához – például a korabeli érdekviszonyok feltárásához – a neveléstörténet kutatói a rokntudományok módszereit és fogalomkincsét is felhasználják, például a politológiáét, a szociológiáét vagy a statisztikáét (Nagy, 1991. 8–10. o.).

A két világháború közötti időszak felsőoktatásban részt vevő hallgatóinak vizsgálatához az egyik legfontosabb forrást az egyetemi és a főiskolai anyakönyvek jelentik. Nemcsak az adatok kinyerése és elemzése révén juthatunk új ismeretekhez, hanem ezek az adatok összekapcsolhatók más adatbázisokkal, elitjegyzékekkel is, így új összefüggésekre derülhet fény, és akár egy intézmény végzett hallgatóinak pályakövetése is lehetővé válhat. Anyakönyvek feldolgozásának révén jutott új adatokhoz – többek között – *Bíró Zsuzsanna Hanna*, aki a budapesti bölcsészdiplomával rendelkezőket vizsgálta elsősorban a társadalmi nemek közötti különbségek vonatkozásában (*Bíró és Nagy, 2010; Bíró, 2008*). Részben megegyező forrásapparátusra – kiegészítve azt a kolozsvári egyetem bölcsészdiplomásaival – támaszkodott Nagy (2000, 2009, 2010), aki az egyetemi hallgatók anyakönyveiből kinyert adatok révén a társadalmi mobilitást, az egyház és az állam viszonyát, illetve az elitképzés korszecifikus metódusait vizsgálta a 19–20. században. Fontos továbbá *Fekete Szabolcs* (2012) munkája, amiben a szerző a pécsi bölcsészhallgatók rekrutációját vizsgálta 1921 és 1940 között.

Kutatásomban a forráselemzés mellett a rekonstruált történeti dimenziót a hallgatói anyakönyvekből kinyert adatok vizsgálatával egészítettem ki. A kvantitatív kutatás során 1937 hallgató adatait dolgoztam fel 148 változó vizsgálatával, így közel 287 ezer adat rögzítésére került sor. Ez a módszer a neveléstörténeti kutatásokban eredményesen alkalmazható, hiszen a számtalan korábban feldolgozatlan adat modern szoftverekkel – jelen esetben SPSS-szel – történő elemzésével új összefüggésekre derülhet fény.

Karády és Valter (1990) reprezentatív mintán vizsgálta a polgári iskolai tanárképző főiskolára beiratkozott hallgatók anyakönyvekből kinyerhető adatait, különös tekintettel a születési helyre, az apa foglalkozására és az igénybe vett szociális juttatásokra vonatkozóan. A hasonló vizsgálati időszak és forrásbázis ellenére jelen kutatás számos, a továbbiakban részletezett módon eltér az ő kutatásuktól, így azt kiegészítve új adatokkal szolgál a főiskola történetének megismeréséhez. Míg az 1980-as évek végén készült kutatás az 1928 és 1935 közötti időszakot egy egységként vizsgálta, saját kutatásomban félévekre bontva vizsgálom az 1928 és 1947 között beiratkozott hallgatókat. Az adatok újabb szempontból történő kódolása – a korábbi szempontok megtartása mellett – további információkkal szolgálhat a főiskolai

hallgatók családjának társadalmi helyzetét illetően. Míg Karády és Valter csak a társadalmi státusz alapján vizsgálta a hallgatókat (amit az apa foglalkozása alapján állapítottak meg), addig én fontosnak tartottam a foglalkozási ágak alapján is csoportosítani a szülőket (szintén az apa foglalkozása alapján). Rögzítettem minden – az anyakönyvekben szereplő – adatot, amelyek háttérváltozókként fontosak lehetnek, ahogyan ezt kisebb mintán, de Karády és Valter is megtette, ellenben kutatásukat kiegészítettem az áthallgatások vizsgálatával, amit korábban még nem dolgoztak fel. Az adatbázis így tartalmazza a főiskolai hallgatók által az egyetemen felvett kurzusok címét, eredményét és a tantárgy oktatóját is. Ez utóbbit a vizsgált anyakönyvek nem tartalmazták, így ezek felkutatására az adott félévekre kiadott tanrend¹ adatainak adatbázissal történő összevetésével nyílt lehetőség. A mintavételi hiba minimálisra csökkentése céljából az ebben az időszakban a főiskolára beiratkozók *egésze* a vizsgálat tárgyát képezi.

¹ A tanrendek jegyzéke az Elsődleges források között megtalálható.

III. Szakirodalmi előzmények

III. 1. A pedagógusprofesszió

Az 1990-es évek óta jelentős szerepet kapott a neveléstudományi, és ezen belül is elsősorban a neveléstörténeti kutatások területén a különböző pedagóguscsoportok professziójának vizsgálata. A kutatások a pedagógustársadalom vertikális metszetének majd egészére kiterjedtek, és történeti dimenzióba helyezve az eredmények lehetővé tették a különböző szinteken megvalósuló pedagógusprofessziók összehasonlítását. A vizsgálatok mind az népiskolai tanítók, mind a középiskolai tanárság szakmáadására, illetve professzionalizációjára kiterjedtek, és külön vizsgálatok tárgyát képezte maga a tudományterület, a neveléstudomány professzionalizációja, valamint számtalan kutatás irányult és irányul a neveléstörténet történetére napjainkban is. A 2000-es években zajló kutatásokat kimerítően összegezte tanulmányában *Nagy Péter Tibor* (2011).

A népiskolai tanítók képzésének vizsgálatával *Donáth Péter* (2008a; 2008b) tanulmányaiban és doktori értekezésében foglalkozott, valamint *Szabolcs Éva* (2003), *Kékes Szabó Mihály* (2003), *Vincze Tamás* (2003) és *Hegedűs Judit* (2003) kutatási eredményeit is megismerhettük ebben a témában. A tanítók létviszonyainak bemutatásával *Baska Gabriella*, *Nagy Mária* és *Szabolcs Éva* (*Baska, Nagy és Szabolcs*, 2001), mozgalmakkal *Kelemen Elemér* (2004a, 2004b) foglalkozott. A néptanítói professzió alakulása fellelhető a korabeli neveléstan-könyvek, és a pedagógiai sajtó tanítóképének vizsgálata során, ebben a témában *Nóvik Attila* disszertációját és publikációit fontos megemlíteni (2006, 2010, 2014). *Kovács Krisztina* tanulmánya ebben a témában 2012-ben jelent meg.

A polgári iskolai tanítóság-tanárság képzésének témájában *Karády Viktor* és *Valter Csilla* kismonográfiája, illetve *Nagy Péter Tibor* (2004), majd *Fizel Natasa* tanulmányai (2013a, 2013b, 2014a, 2014b) tágították a horizontot. A középiskolai tanárképzés tudománytörténetét, a tanári professzió történetét *Németh András* (2000, 2002, 2003, 2005b, 2007, 2008a, 2008b, 2013), intézménytörténetét *Mann Miklós* (2004) tanulmánya és *Ladányi Andor* monográfiája (2008) mutatta be, de foglalkozott a kérdéssel *Keller Márkus* is (2010). A nevelésügyben különösen nagy jelentőségű elnöiesedés témájával, az egyes szakaszok bemutatásával több művében is foglalkozott *Pukánszky Béla* (2006, 2007). A bölcsészkarok és a természettudományi karok hallgatói összetételét több intézmény esetében vizsgálta *Nagy Péter Tibor* (2006) és *Biró Zsuzsanna Hanna* (*Biró és Nagy*, 2010). A szakok szerinti specifikáció alapján a középiskolai tanárságról *Gordon Győri János* (2004), *Bodnár Ilona* (2007) és *Nagy Péter Tibor* (2009) értekezett.

A magyar egyetemi neveléstudomány teljes körű feldolgozását Németh András végezte el monográfiáiban (2004, 2005a). Az egyes egyetemeken zajló folyamatok kutatásában kiemelkednek *Breznyszászky László* (2007) és munkatársai kutatási Debrecenben, Németh Andrásé (2001) Budapesten, és Pukánszky Béláé (2001) Szeged vonatkozásában. A szakmai sajtó megjelenésének és differenciálódásának kutatása *Géczy János* (2007) nevéhez fűződik.

III. 2. A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés

A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés történetével foglalkozó szakirodalom áttekintése után elmondható, hogy az iskolatípus ismertetésével, bemutatásával foglalkozó művek nagy része a polgári iskolával és a tanító(nő)-, majd tanár(nő) képzésével egyaránt foglalkozik, jellemző továbbá, hogy fejlődésüket 1868-tól, de egyes esetekben az iskola előzményeinek ismertetésétől kezdve mutatják be. Viszonylag kevés azoknak a munkáknak a száma, amelyek az intézménytípus egy-egy korszakát helyeznék célkeresztbe.

A szakirodalom bemutatásakor mindenképp először szeretném kiemelni *Simon Gyula* 1979-ben megjelent munkáját, amely a legátfogóbb mű a polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés történetéről. Mivel a kötet lassan negyven éves lesz, nem használ modern kutatási metódusokat, valamint ideológiailag erősen átítatott, így – azóta megjelent áttekintő szakirodalom híján – mindenképpen indokolt az iskolatípus és tanárképzése történetének újragondolása, új források bevonása, az adatok modern módszerekkel történő elemzése.

Kovács János a Millenium évében írta meg összefoglaló jelleggel a felső nép- és a polgári iskolai oktatás történetét (*Kovács*, 1896). *Kiss Áron*, későbbi igazgató és *Sebestyénne Stetina Ilona* szintén 1896-ban mutatta be a polgári iskolai tanító- illetve tanítónőképzést (1896). *Gyertyánffy István* a Pedagógium névadója és első igazgatója hosszú élete során számos művel adózott az intézménynek, és az ott elvégzett munkának (1896, 1898, 1913). Munkáiból – a történetekben megmártózó személy pontos beszámolóival mellett – kiolvashatjuk azokat a korabeli konfliktusokat is, amelyek az iskola fejlődésének következő évtizedeit meghatározták. *Dániel Márton* 1890-ben írt jelentést a polgári iskolai tanárképzésről, majd a 20. század első évtizedeiben a kevés összefoglaló munka mellett (*Sághelyi*, 1929), az értekezés, a viták felületévé a folyóiratok váltak. Legnagyobb számban nem meglepő módon a Polgáriskolai Tanáregyesületi Közlöny, majd utódja az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny hasábjain jelentek meg cikkek a polgári iskola és tanárképzése helyzetéről, törekvéseiről, sikereiről, és kudarcairól. A szerzők között szerepel *Négyesy László* (1927), *Weszely Ödön* (1927), *Husztai József* (1919), és *Klebelsberg Kuno* (1927) is. A Magyar Paedagogiában is több

tanulmány és recenzió látott napvilágot a polgári iskola témájában. A polgári iskola oktatási rendszerben elfoglalt helyével *Vietórisz József* (1897) és *Kovács János* (1900) foglalkozott, az életre nevelés és a polgári iskola kapcsolatát *Vavrinetz Béla* (1940) elemezte. *Babirák Mihály* és *Kokovai Lajos* kötete 1935-ben jelent meg a székesfővárosi községi polgári iskolák kialakulásáról és jelentőségéről, *Deák Gyula* a tanáregyesületek múltjáról 1938-ban publikált könyvet. A Szegedre került tanárképző főiskola szervezeti szabályzata nyomtatásban első ízben 1935-ben került kiadásra (*Az állami*, 1935). *Somogyi József Hazánk közoktatásügye a második világháborúig* (1942) című munkája a szerző egyetemi előadásaira épülve íródott, és azon túl, hogy a polgári iskola és a tanárképző főiskola történetét illetően számos pontosítást, részletet köszönhetünk a műnek, a nacionalista korszak is tetten érhető sorai között. Az összevont főiskola elő évkönyvének megjelenésére sokáig kellett várni. 1944-ben jelent meg az első és utolsó évkönyv a polgári iskolai tanárképzés szegedi éveiben (*Schilling*, 1944, szerk.) A főiskola oktatóinak önéletrajzai is segítenek közelebb kerülni az intézményhez, és munkatársaihoz. *Greguss Pál* életrajza 1979-ben, *Ábrahám Ambrus* visszaemlékezései 1993-ban láttak napvilágot. *Magyarfalvi Lajos* 1968-ban – kellő időtávlatból – mutatta be Gyertyánffy és a Pedagogium működését.

1990-ben jelent meg *Karády Viktor* és *Valter Csilla* munkája a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola diplomásairól, amely kutatás hazánkban az elsők között alkalmazta a történeti szociológiai megközelítést egy iskolatörténet kiegészítéséhez a valós szereplők életútjának vizsgálatán keresztül. *T. Molnár Gizella* és tanítványai 1993-ban gyűjtötték össze a szegedi sajtóban megjelent – intézményünkkel kapcsolatos – írásokat (*T. Molnár*, 1993. szerk.).

A főiskola történetének legutóbbi történeti összefoglalására az 1998-ban, Szegedre kerülésének 70. évfordulója alkalmából megjelent kötetben – amely részben a főiskola almanachja is –, *Bereczki Sándor* jóvoltából került sor. Ez az eddigi legrészletesebb, és forrásokkal leginkább színesített munka a tanárképző történetéről, ellenben óriási hiányossága, hogy csak felhasznált irodalmat közöl, a jegyzetapparátus hiányzik. *Bereczki* korábban is foglalkozott már a főiskola históriájával, a hetvenes években a főiskola hagyományairól, és tanterveiről is jelent meg munkája (*Bereczki*, 1975). 1997-ben *Tóth Gábor* készített átfogó művet az Apponyi Kollégium történetéről. 2010-ben tanulmánykötet jelent meg a főiskola 1928 és 1947 közötti történetéről az SZTE Szaklevéltára kiadásában (*Kiss és Vajda*, 2010, szerk.). A kötetben – többek között – *Ladányi Andor*, *T. Molnár Gizella* és *Vajda Tamás* tanulmányait olvashatjuk. Az utóbbi néhány esztendőben a kutatások origójába elsősorban a főiskolások egyetemre történő áthallgatása került (*Fizel*, 2013b; 2014a; 2015).

IV. A kutatás fő eredményei

Európában a modern közoktatási rendszerek kialakulásával párhuzamosan elsőként a népoktatásban dolgozó pedagógusok képzése intézményesült. Az 1860-as években jelentek meg az első 3-6 éves tanítóképző szakiskolák Nyugat-Európában. Ezekbe az iskolákba a felső népiskola vagy a középiskola alsóbb osztályainak elvégzése után lehetett jelentkezni. A 19. század végére a képzés intézményesülése a legtöbb országban befejeződött, és pedagógus szakmaként megjelent a népiskolai (nálunk tanítói) szakmások, amelyekre speciális szakiskolákban készítettek fel a leendő pedagógusokat. A középszintű vagy középfokú, illetve a középiskolai (gimnáziumi) tanárképzés intézményesülése és ennek nyomán a tanári professzionalizáció csak jóval lassabban és később következett be. Ennek két oka volt: egyrészt a középiskolák alacsonyabb száma, másrészt az a tény, hogy egyetemi végzettséggel különösebb pedagógiai előképzettség nélkül is lehetett középiskolában tanítani (*Németh, 2000. 190-191. o.*).

Bár itthon több kutató is foglalkozott a két nagy pedagóguscsoport, a népiskolai, és a középiskolai tanárok professzionalizációjával, ez a kutatás a polgári iskolai tanárok vonatkozásában eddig elmaradt. Az okok közt kereshetjük az iskolatípus – ahogy a korábbi fejezetekben is láthattuk – folyamatos „gazdátlanságát”, a rokonszakmáktól való „homályos” elkülönülését, identitáskeresését. Azon túl, hogy évtizedekig harcoltak iskolájuk középiskolává minősítéséért – vagy legalábbis a népiskolai képzésből való kikerüléséért –, nem volt világos az sem, hogy iskolájuk általános, vagy szakmai képzést biztosít, sőt az sem, hogy hat vagy négy évig tart. A polgári iskolai tanítók (majd tanárok) tudásukat, presztízsüket az elemi iskolai tanítóságnál lényegesen magasabbra értékelték, ugyanakkor nagy részük a tanítói szakma elvégzése után képezte magát tovább polgári iskolai tanárrá, így tulajdonképpen egy tanítói professzionalizációs folyamat után tértek át a polgári iskolai tanári hivatásra.

A hátráltató körülmények dacára a polgári iskola fennállása egésze során népszerű, folyamatosan fejlődő alapintézménye lett a magyar oktatási rendszernek. Egy olyan iskolatípus, amelynek tanárai egyesületük, közlönyük, közös fellépésük eredményeként nyolcvan éven keresztül megtartották iskolájukat, fejlesztették tanárképzésüket, amelyet az 1868-ban bevezetett tanítói kiegészítő tanfolyamtól 1928-ra (bár csak áthallgatásként, és rendkívüli hallgatói státusszal) az egyetemi képzésig emeltek. Ez a – elemi iskolai tanítói és középiskolai tanári szakmásoktól illetve professzionalizációtól oly élesen elváló – folyamat mindenképpen jogot formál arra, hogy egyfajta „harmadik út”-ként a vizsgálatunk fókuszába kerüljön.

A professzionalizációs folyamat elemzéséhez Harold Wilensky (2010) 1964-ben publikált szkenvenca-modelljét² használtam fel kiegészítve Andrew Abbott (1988) elméletével³. Wilensky a professzióvá válás időbeli folyamatát fejlődési stációk egymásra következésének látja, s ezt az egymásra következést szükségszerű, természetes folyamatnak. Abbott Wilensky alapján a szakmákat három csoportra osztotta: bevett, magas presztízsű professziókra, alárendeltebb státuszú professziókra (szemi-professzió), illetve azokra a szakmákra, amelyek a jövőben hivatássá válhatnak.

A polgári iskola nyolcvan évnnyi működését megkíséreltem olyan szakaszokra bontani, amelyekben egyrészt tetten érhetők Wilensky „lépcsőfokai” és Abbott kategóriái, ugyanakkor figyelembe vettem a polgári iskola és tanársága speciális, köztes helyzetét, valamint a történelmi események teremtette fordulatokat is. Mindezek alapján a polgári iskolai tanárság professzionalizációs folyamatát három szakaszra bontottam, amelyek mentén a dolgozat további fejezeteiben a polgári iskolai tanítóság, illetve tanárság hivatássá válásának részletes bemutatására vállalkoztam. A szakaszolásnál figyelembe vettem a foglalkoztatás típusát, a képzés fejlődését, a szakmai szervezet(ek) létrehozását, a szakma helykeresésével együtt járó konfliktusokat, a státusrendezés kérdéseit, a fizetési kategóriák változását, és a társadalmi pozíciót kijelölő, a szakmának kijáró megszólítások változását is.

A polgári iskolai tanítóság professzionalizációs folyamatának első, 1868-tól 1918-ig tartó szakasza a polgári iskola, majd tanítóképzése identitáskeresésének időszaka volt. Az első polgári iskolai tanítók néptanítók voltak, akik egy rövid szakmai tanfolyamon után jutottak a címhez. A szakmai feladatokat főfoglalkozásként végezték. A polgári iskolai tanítóság felsőfokú képzése is 1973-ban vette kezdetét. A polgári iskolai tanárok 1875-ben létrehozták első egyesületüket, a Polgári Iskolai Tanítóegyesületet, majd 1876 januárjában megjelent folyóiratuk, a Polgári Iskola első száma is. A néptanítóságtól való elhatárolódás egyik jeleként korán felvetődött a „tanító-tanár” elnevezés problematikája. A polgári iskolai tanítóság évtizedeken átívelő küzdelmet vívott a tanári címért – amelytől a magasabb fizetési kategóriákba jutás mellett, a társadalmi megbecsülés megszólításban (titulusban) való

² A fejlődési szakaszok Wilensky értelmezésében a következők: a szakmai feladatok ellátása főfoglalkozásban történik; a felsőfokú szakképzés kialakulása; a képzésben részvevő oktatók és diákjaik megteremtik a nemzeti keretekben szerveződő szakmai szervezetet; az aktív szakmai élet felerősíti a szakmai önreflexivitást; konfliktus alakul ki a szakmán belül a hagyományokat követők és a professzió megújítását preferálók között; a versenyhelyzet kiterjed a rokonszakmákkal való küzdelemre; politikai kampányok, a közvéleményt befolyásoló akciók, amelyek azt eredményezik, hogy a jogi szabályozás védelmet biztosít a professzióknak; etikai kódrendszer kialakítása a belső szakmai versengés mederben tartására, ill. a kliensek érdekeinek védelme a sarlatánságtól. (Kleisz, 2002. 32. o.)

³ Abbott a szakmákat három csoportra osztotta: bevett, magas presztízsű professziók; alárendeltebb státuszú professziók, Etzioni által félprofesszióknak nevezett szakmák; a jövőbe professzióvá váló, válható szakmák. (Kleisz, 2002. 32. o.)

realizálódását is várták –, ezzel is kifejezve, hogy a polgári iskola pedagógusai ugyan a tanítóság és a középiskolai tanárság között helyezkednek el, egyértelműen ez utóbbihoz érzik közelebb magukat. A polgári iskolai tanítóság ekkor még mind a felvételi követelmények, a képzési tartalom, a képesítő vizsga, és a társadalmi státusz tekintetében egyértelműen a néptanítói szakmához állt közelebb, de törekvéseiben már körvonalazódtak az önálló hivatássá válás lehetőségei.

A második szakasz, az 1918-tól 1928-ig tartó tíz esztendő szemi-professziós szakasznak tekinthető. A szakma alárendelt státuszát jelezték az alacsony fizetési kategóriák, és az ezekből fakadó szakmai viták, a képesítés nélküli tanárok elleni összefogás, a felügyelet kérdése, ugyanakkor jellemző volt a konfliktus a szakma traditionalistái és a professzió szakmai megújítását zászlójukra tűzők között, amely vita a Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny hasábjain is nyomon követhető, ahogy a szakmai önreflexiót tartalmazó írások, tanulmányok is. A nyolc osztályos népiskola évről-évre visszatérő terve, és az erre való felemás reflexiók erősen megosztották a szakmát, amelynek következtében a polgári iskolai tanárság egyre vehemensebben különítette el magát a „csak” középfokú végzettségű néptanítóságtól, ugyanakkor – a képzése idejére, a latin nyelv hiányára való tekintettel – a középiskolai tanárságtól is távol állt. A szakmában munkálkodók száma nem indokolja az elkülönítést a professzionalizáció tekintetében mivel a számarányokat tekintve a polgári iskolai és a középiskolai tanárok közötti különbség nem számottevő.⁴

A harmadik szakaszban, 1928-tól kezdődően a polgári iskolai tanárképzés helyzete rendeződött, a törvényi szabályozás védelmet biztosított a professziónak. A képzés időtartamának növelése, és a tanárvizsgálat komolysága biztosította a szakma „tisztaságát”. Bár a képzés továbbra sem érte el időtartamában az egyetemi képzés 10 félévét – ami a professzió egyik alapfeltétele – az egyetemi kurzusok, és így a korábbihoz képest jóval több elméleti tudásem jelen voltak a képzésben, sőt – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – a főiskola és az egyetem szervezeti elkülönülése sem volt egyértelmű. Az egyetemi oktatóknál elvégzett kurzusok értelemszerűen garanciát is jelentettek a végzett tanárok rátermettségére. A képzési színvonal emelkedése, illetve a hallgatók számának csökkenése természetesen presztízsemelkedést is jelentett, és a polgári iskolai tanárság szakmai-etikai normái is megerősödtek.

Wilensky szekvenciaelmélete alapján tehát hol lassan, hol gyorsabb tempóban érte el a polgári iskolai tanárság – Abbott elmélete mentén haladva – a bevett, magas presztízssű

⁴ 1934-ben a polgári iskolai tanárok száma 3447 fő volt, míg ugyanekkor középiskolában 3032 fő tanított.

professzió szintjét. Sajnos a történelem fordulatai, a polgári iskola és tanárképzésének felszámolása elvette a lehetőséget attól, hogy a polgári iskolai tanárképzés egyetemi képzéssé váljon, ami számára a professzionalizálódás útján a természetesen következő lépcsőfok lett volna. Minden bizonnyal elérte volna ezt a szintet a polgári iskolai tanárok képzése, hiszen – néhány évtizednyi kitérő után – napjainkban a polgári iskola utódja, az általános iskola tanárainak képzése már az egyetemeken zajlik.

Dolgozatomban a főiskola 1928 és 1947 közötti történetét a professzionalizáció szempontjából vizsgáltam. Bemutattam, hogy milyen vélemények csaptak össze az új rendszerű képzés létrehozása kapcsán, milyen keretek között kezdődött el a főiskola és az egyetem közös munkája, milyen szinteken volt jelen a kapcsolat az intézmények között. Szervezeti szinten, az igazgató tanács működése kapcsán bemutattam, hogy a kooperáció nem két egymástól teljesen elkülönülő intézmény között zajlott, hanem az egyetem vezetői részben a főiskola vezetői is voltak. Inkább beszélhetünk tehát kapcsolatuk definiálása során az integráció alacsony fokáról, mintsem egyszerű kooperációról. Példákkal igyekeztem demonstrálni azokat a helyzeteket, amikor a két intézmény kapcsolata más területeken is változásokat indikált, például a párhuzamos tanszékek felállításának történetét, illetve olyan szakmai, és szervezeti összefonódásokat, amelyek az oktatók és a hallgatók mindennapjait is érintették.

Az Állami Polgár Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóságának egészére kiterjedő kvantitatív vizsgálatom célja többrétű volt. Egyrészt szerettem volna részletesen bemutatni azt a szakmai bázist, amelyre a következő évtizedek tanárgenerációi épültek. Hiszen ne tévesszük szem elől azt a tényt, hogy – az Angolkisasszonyok képzőintézetén, és a művészeti tanárképzésen kívül – 1928 és 1947 között végzett polgári iskolai tanárok *egésze* a szegedi főiskoláról került ki. Az ország egy egész generációnyi polgári iskolai tanára egyetlen főiskolán végzett. Értékrendjük, szakmai tudásuk, gyakorlati felkészültségük nyilvánvalóan hatott a következő évtizedek – még ha a polgári iskolaitól teljesen más szemlélettel és identitással is átitatott – általános iskoláira. Fontos tehát tudnunk – akár név szerint is – hogy kik voltak ők. Adatbázisom minden változóját még egy doktori dolgozat keretében sem tudtam bemutatni, így célom, hogy kvantitatív kutatásom eredményei egy webes felületen, a főbb változók szerint kereshetően elérhetővé váljanak, és akár a hallgatók főiskolai anyakönyvei is letölthetőek legyenek.

Másrészt az egyetemi áthallgatások vizsgálatával be akartam mutatni azt a gyakorlatot, ami a szabályzatok ismeretén túl demonstrálja, hogy a főiskolai hallgatók ténylegesen az adott félévben hány órát, mely oktatónál, milyen eredménnyel hallgattak az egyetemen. Ha közelebb akarunk kerülni ahhoz, hogy megismerjük a polgári iskolai tanárképző főiskolai oklevél

korabeli értékét, ismernünk kell az áthallgatási gyakorlatot. Ennek megismerése után egyértelműen kijelenthetjük, hogy az 1928 és 1947 közötti időszak a polgári iskolai tanárság esetében a teljes professzió időszaka.

V. A szerző a disszertáció témájához kapcsolódó publikációi

Fizel Natasa (2016, szerk.): *Gutta cavat lapidem: Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Délvidék Kutató Központ, Szeged. 128.

Fizel Natasa (2016): Müller Miklós szegedi diákévei. *Tiszatáj*, **70.** 11. sz. 47-54.

Fizel Natasa (2015): A szegedi tanárképző főiskola hallgatói által felvett pedagógiai, pszichológiai és filozófiai témájú kurzusok a Ferenc József Tudományegyetemen (1928-1937). In: Baska Gabrella, Hegedűs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére*. ELTE PPK, Budapest. 108-118.

Fizel Natasa (2015): Higher Education Policy In The Horthy-Era. *Délvidéki Szemle*, **2.** 2. sz. 5-16.

Döbör András, Fizel Natasa és Forró Lajos (2014, szerk.): *Magyar-szerb kapcsolatok - közös múlt és közös jövő: Nemzetközi történettudományi és művelődéstörténeti konferencia*. Délvidék Kutató Központ, Szeged.

Fizel Natasa (2014): Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen. In: Miklós Péter (szerk.): *Sík Sándor eszmekörei*. Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged. 63-75.

Fizel Natasa: Kooperáció vagy integráció? A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között. *Magyar Pedagógia*, **114.** 4. sz. 237-257.

Fizel Natasa és Nóbik Attila (2014, szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 300.

Fizel Natasa (2014): Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóinak áthallgatási adatai. Földrajz, természetrajz, vegytani szakcsoport (1928-1937). In: Fizel Natasa és Nóbik Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 35-48.

Fizel Natasa (2013): *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről*. Délvidék Kutató Központ, Szeged. 71.

Fizel Natasa (2013): Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a főiskolai hallgatók áthallgatásának tükrében (1928-

1932). In: Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Nóbik Attila (szerk.): *A neveléstörténet változó arcai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 109-120.

Fizel Natasa (2013): A párhuzamos tanszékek megalakulásának körülményei a Ferenc József Tudományegyetemen. In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben IV. "Oktatás és Társadalom"* Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. 173-184.

Fizel Natasa (2013): Felsőoktatás-politika a Horthy-korszakban. *Közép-Európai Közlemények*, **6.** 23. sz. 70-78.

VI. A szerző a disszertáció témájához kapcsolódó előadásai

Fizel Natasa: *A polgári iskolai tanárképzést övező viták 1918-1928 között*. V. Újra gondolt negyedszázad konferencia. Tudományos konferencia a Horthy-korszakról. SZAB Székház, 2017. november 24.

Fizel Natasa: *Hallgatók sárga indexszel – A tanárképző főiskola és az egyetem együttműködésének realizálódása a hallgatói mindennapokban (1928–1947)*. Szegedi fiatalok 1922–2016. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar és a Szegedi Tudományegyetem Polgáriaiért Alapítvány Konferenciája. SZTE JGYPK, 2017. november 16.

Fizel Natasa: *Antiszemitizmus a Ferenc József Tudományegyetemen az 1930-as években*. Hallgatói visszaemlékezés, mint forrás az egyetemtörténeti kutatásokban. In: Szimpózium: Új megközelítések a szegedi egyetem történetének kutatásában. XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Nyíregyházi Egyetem, 2017. november 10.

Fizel Natasa: *A polgári iskolai tanárság professzionalizációja és a tanárképzés ügye az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny hasábjain (1924-1928)*. XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Nyíregyházi Egyetem, 2017. november 10.

Fizel Natasa: *Antiszemitizmus az 1930-as évek szegedi egyetemén*. VI. Újra gondolt negyedszázad konferencia. Tudományos konferencia a Horthy-korszakról. SZAB Székház, 2016. november 25.

Fizel Natasa: *A Ferenc József Tudományegyetem és az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola összekapcsolódásának szegmensei (1928-1947)*. Horizontok és Dialógusok II. Pécsi Tudományegyetem, 2016. május 4.

Fizel Natasa: *A hallgatói összetétel keresztmetszeti vizsgálata a Ferenc József Tudományegyetemen (1922-1927)*. A dél-alföldi felsőoktatás kiépülésének kezdetei az 1920-as években. MTA SZAB Székház, 2016. április 28.

Fizel Natasa: *A tanárképző főiskola helyzete 1944-1948 között*. Fejezetek a Délvidék múltjából 3. konferencia. Délvidék Kutató Központ. SZAB Székház, 2016. január 22.

Fizel Natasa: *A polgári iskolai tanárképzés végjátéka Szegeden (1945-1947)*. Rendszerváltás(ok) a magyar felsőoktatásban és neveléstudományban 1945 után. A Szegedi

Egyetemi Levéltár, az MTA SZAB Neveléstörténeti Munkabizottság és az MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság konferenciája. 2015. december 4-5.

Fizel Natasa: *Egy atipikus női karrierút az 1930-as években*. In: Szimpózium: Nők és hatalmi viszonyok az oktatásügyben Magyarországon a 19-20. században. XV. Országos Neveléstudományi Konferencia. Óbudai Egyetem. 2015. november 21.

Fizel Natasa: *A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói által a Ferenc József Tudományegyetemen felvett pedagógiai kurzusok (1928-1937)*. XV. Országos Neveléstudományi Konferencia. Óbudai Egyetem. 2015. november 20.

Fizel Natasa: *Kulturális paradigmaváltás Magyarországon a két világháború között*. V. Újra gondolt negyedszázad konferencia. MTA SZAB Székház. 2015. november 13.

Fizel Natasa: *Paradigmenwechsel in der Kulturpolitik in Ungarn zwischen den Weltkriegen*. 37. International Standing Conference for the History of Education. Culture and Education. University of Istanbul. 2015. június 24-27.

Fizel Natasa: *Felsőoktatási intézmények együttműködése a Horthy-korszakban. Esettanulmány az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködéséről*. IV. Újragondolt negyedszázad konferencia. MTA SZAB Székház. 2014. december 12.

Fizel Natasa: *Dolch Erzsébet világképe, emberképe és műveltségképe*. Nőtörténet Magyarországon a 19-20. században. Konferencia Fáy András halálának 150. évfordulójára. MTA SZAB Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Munkabizottságának konferenciája. 2014. december 4.

Fizel Natasa: *Kooperáció, integráció vagy kompetíció? A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola igazgató-tanácsának szerepe (1928-1932)*. XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia, Debrecen. 2014. november 6-8.

Fizel Natasa: *Die Wirkung des den ersten Weltkrieg beendenden Friedensvertrags auf die Struktur der ungarischen Hochschulbildung*. 36. International Standing Conference for the History of Education. Institute of Education, London. 2014. július 23-26.

Fizel Natasa: *Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (2010, szerk.): Az Állami Polgári Tanárképző Főiskola története (1928 – 1947) c. kötet bemutatása.* Neveléstörténet-írás a Dél-Alföldön. Könyvbemutató a dél-alföldi neveléstörténeti kiadványok elmúlt 5 évéből. SZAB Neveléstörténeti Munkabizottság. 2014. május 22.

Fizel Natasa: *Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen.* "Iskola a társadalmi térben és időben V." Pécsi Tudományegyetem. 2014. május 20-21.

Fizel Natasa: *Az első világháborút lezáró párizsi békeszerződés hatása a magyar felsőoktatás szerkezetére: A Ferenc József Tudományegyetem hallgatói a Horthy-korszakban.* Magyar-szerb kapcsolatok - közös múlt és közös jövő: Nemzetközi történettudományi és művelődéstörténeti konferencia. SZAB Székház, Szeged. 2014. január 23.

Fizel Natasa: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetemen együttműködése a tanárképzés területén a tanrendek tükrében (1928-1932).* A neveléstörténet kutatása és oktatása Dél-Alföldön. Az MTA SZAB Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Munkabizottságának konferenciája. 2013. november 28.

Fizel Natasa: *A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóinak identitásjegyei (1928-1932).* A csoportidentitás szemiotikája c. konferencia, SZTE JGYPK. 2013. november 15.

Fizel Natasa: *Az újszegedi Kerti Iskola Dolch Erzsébet iskolavezető életútjának tükrében.* XIII. Országos Neveléstudományi Konferencia, Eger. 2013. november 7-9.

Fizel Natasa: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanrendek tükrében (1928-1933).* "Iskola a társadalmi térben és időben IV." Pécsi Tudományegyetem. 2013. április 16-17.

Fizel Natasa: *Die Umstände der Gestaltung der parallelen Lehrstühle an der Ferenc József Universität in Szeged.* A múlt értékei, a jelen kihívásai és a jövő? Nemzetközi workshop. SZAB Székház. 2013. március 7-8.

Fizel Natasa: *Vallás és oktatás a Ferenc József Tudományegyetemen az 1920-as években.* V. Több nemzetiségű államok keletkezése és felbomlása Közép-Európában. Tudományos

konferencia történészeknek, geográfusoknak, regionalistáknak és közgazdászoknak. 2013. március 1.

Fizel Natasa: *Felsőoktatás-politika a Horthy-korszakban.* II. Újragondolt negyedszázad. Tudományos konferencia a Horthy-korszakról. SZAB Székház. 2012. november 23.

Fizel Natasa: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a főiskolai hallgatók áthallgatásának tükrében (1928-).* XII. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest. 2012. november 9.

Fizel Natasa: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének hatása Dolch Erzsébet életútjára.* V. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia. Nyíregyházi Főiskola. 2011. december 7.

Irodalom

- Ábrahám Ambrus (1993): „Életem a főiskoláért”. *Önéletrajzi írása*. Szeged.
- (Az állami) *Az állami polgári iskolai tanárképzés szervezete* (1935). Prometheus, Szeged.
- Babirák Mihály és Kokovai Lajos (1935): *A székesfővárosi községi polgári iskolák kialakulása és társadalmi jelentősége*. Budapest.
- Baska Gabriella, Nagy Mária és Szabolcs Éva (2001): *Magyar Tanító, 1901*. Iskolakultúra, Pécs.
- Bereczki Sándor (1975): *A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanterveinek története*. Szeged.
- Bereczki Sándor (1998): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Története. In: *Szegedi Tanárképző Főiskola. Történet. Almanach*. Szeged. 11-346.
- Biró Zsuzsanna Hanna (2008): A társadalmi nemek közötti különbségek empirikus kutatása a Horthy-korszak bölcsészdiplomásainak példáján. In: Pukánszky Béla (szerk.): *A neveléstörténet-írás új útjai*. Gondolat Kiadó, Budapest. 105-120.
- Biró Zsuzsanna Hanna és Nagy Péter Tibor (2010): Nemi esélyek és nemi döntések a két világháború közötti bölcsészkarokon. In: Nagy Péter Tibor: *Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 160-194.
- Bodnár Ilona (2007): *Mi, testnevelési tanárnők*. Iskolakultúra, **17**. 8-10. sz. 60-69.
- Breznysnyánszky László (2007, szerk.): *A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Dániel Márton (1890): *Jelentés a polgári iskolai tanítóképzésről*. Budapest.
- Deák Gyula (1938): *Feljegyzések a polgári iskola és a tanáregyesületek múltjából*. Az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület. Budapest.
- Donáth Péter (2008a): *A magyar művelődés és tanítóképzés történetéből, 1868-1958*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Donáth Péter (2008b): *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon, 1945-1960*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Fekete Szabolcs (2012): *A pécsi egyetem bölcsészdiplomásainak rekrutációja 1921-1940*. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.
- Fizel Natasa (2013a): A párhuzamos tanszékek megalakulásának körülményei a Ferenc József Tudományegyetemen. In: *Iskola a társadalmi térben és időben 2011-12. II*. Pécs, 2013. 173-184.
- Fizel Natasa (2013b): Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a főiskolai hallgatók áthallgatásának tükrében (1928-1932). In: Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Nóbik Attila (szerk.): *A neveléstörténet változó arcai*. ELTE - Eötvös Kiadó, Budapest. 109-120.
- Fizel Natasa (2014a): Kooperáció vagy integráció? A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között. *Magyar Pedagógia* 114. 4. 237-257.
- Fizel Natasa (2014b): Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen. In: Miklós Péter (szerk.): *Sík Sándor eszmekörei*. Radnóti

Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged. 63-75.

Fizel Natasa (2015): A szegedi tanárképző főiskola hallgatói által felvett pedagógiai, pszichológiai és filozófiai témájú kurzusok a Ferenc József Tudományegyetemen (1928-1937). In: Baska Gabriella és Hegedűs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére*. ELTE PPK, Budapest.

Géczi János (2007): A magyar neveléstudományi sajtó a 19-20. század fordulóján. *Magyar Pedagógia*, 1. sz. 57-66.

Gordon Győri János (2004): *A magyartanítás mestersége: mestertanárok a magyartanításról: beszélgetés 10 kiemelkedő jelentőségű magyartanárral*. Krónika Nova, Budapest.

Greguss Pál (1979): *Életem*. Budapest.

Gyertyánffy István (1896): *Az ezredik év megünneplése a Paedagogiumban*. Hornyánszky Kiadó, Budapest.

Gyertyánffy István (1898): *A tanítóképző-intézeti tanárok képzésének és képesítésének kérdéséről*. Hungária Kiadó.

Gyertyánffy István (1913): *A Paedagogium*. Franklin Társulat, Budapest.

Hegedűs Judit (2003): Tanítónői karriertörténetek a dualizmus korában. *Iskolakultúra*, 13. 3. sz. 42-52.

Husztai József (1919): A polgári iskolai tanárképzés problémái. *Polgáriszkolai Tanáregyesületi Közlöny*.

Karády Viktor és Valter Csilla (1990): *Egy országos vonzáskörű szegedi főiskola*, Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

Kékes Szabó Mihály (2003): A tanárképzés kritikus pontjai a dualizmus időszakában. *Iskolakultúra*, 13. 3. sz. 17-24.

Kelemen Elemér (2004a): A magyar pedagógustársadalom és pedagógusképzés története Magyarországon II. *Iskolakultúra*, 6-7. sz.

Kelemen Elemér (2004b): Pedagógusszervezetek és –mozgalmak Magyarországon a 19. században. *Iskolakultúra*, 14. 6-7. sz.

Keller Márkus (2010): A kelet-közép-európai változat. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. században Magyarországon. *Korall*, 42. szám 103-130.

Kiss Áron és Sebestyén Stetina Ilona (1896): *A polgári iskolai tanító- és tanítónő-képzés*. Budapest.

Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (2010, szerk.): *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928-1947)*. Belvedere Kiadó, SZTE Szaklevéltára, Szeged.

Klebelsberg Kunó (1927): A polgári iskoláról a polgári iskolai tanárságnak. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1927. január-február.

Kleisz Teréz (2002): A professziódiskurzus. *Tudásmenedzsment*, 3. évf. 2. sz. 28-51.

Kovács János (1896): *A felsőnép- és polgáriszkolai oktatás, ezen iskolák monográfiája, a milleniumi kiállítás alkalmára a vallás és közoktatási miniszter megbízásából*. Budapest.

Kovács János (1900): A polgáriskola kérdéséhez. *Magyar Pedagógia*. 9. 299-359.

Kovács Krisztina (2012): „Az iskola lelke a tanító”. Tanítókép Peres Sándor neveléstan könyvének tükrében. *Iskolakultúra*, 22. 79-85.

- Ladányi Andor (2008): *A középiskolai tanárképzés története*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Ladányi Andor (2010): A polgári iskolai tanárképzés reformja Klebelsberg minisztersége idején. In: Kiss Róbert Károly – Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Története (1928-1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 71-76.
- Magyarfalvi Lajos (1968): *Gyertyánffy István és a budai Pedagogium*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mann Miklós (2004): Középiskolai tanárok és képzésük a 19. század második felében. *Iskolakultúra*, **14.** 6-7. sz.
- Nagy Péter Tibor (1991): *Paradigmaváltás az oktatástörténet-írásban*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Nagy Péter Tibor (2000, szerk.): *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Nagy Péter Tibor (2004): A polgári iskolai tanárképzés 19. századi történetéhez. *Iskolakultúra*, **14.** 6-7. sz.
- Nagy Péter Tibor (2006): A kolozsvári bölcsészkar és természettudományi kar hallgatóságának felekezeti rekrutációja (1872-1918). *Magyar Pedagógia*, **106.** 1. sz. 5-28.
- Nagy Péter Tibor (2009): Történészdiplomások a két világháború között. In: *Magyar Tudomány*, 170. 143-152.
- Nagy Péter Tibor (2010): *Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Nagy Péter Tibor (2011): A professzionalizációs folyamatok történetének kutatása a 2000-es években. *Iskolakultúra*, **21.** 1. sz. 3-8.
- Négyesy László (1927): Polgári iskolai tanárképzés. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1927. január-február 290-295.
- Németh András (2000): Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós tendenciák a század első hazai pedagógiai lexikonjaiban. *Magyar Pedagógia*, **100.** 2. szám 187-207.
- Németh András (2001): A pedagógia egyetemi tudomány jellegének kialakulása és intézményesülése a pesti egyetemen. *Magyar Pedagógia*, **101.** 2. sz. 213-238.
- Németh András (2002): *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, egyetemi tudománnyá válás, középiskolai tanárképzés*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Németh András (2003): A magyar középiskolaitanár-képzés fejlődése. A főbb nemzetközi recepciós modellek tükrében. *Iskolakultúra*, **13.** 3. szám 53-68.
- Németh András (2004, szerk.): *A szellemi tudományi pedagógia magyar recepciója*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Németh András (2005a, szerk.): *A magyar pedagógia tudománytörténete: nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Németh András (2005b): A magyar pedagógus professzió kialakulásának előtörténete a 18. században és a 19. század első felében. *Pedagógusképzés*. **32.** 1. sz. 17-32.
- Németh András (2007): A modern középiskolai tanári és tanítói szakmai tudástartalmak kibontakozásának történeti folyamatai. *Pedagógusképzés*. **34.** 1-2. sz. 5-26. o.

- Németh András (2008a): A magyar pedagógiai histográfia kezdetei és virágkora az 1930-as évek végéig. In: Pukánszky Béla (szerk.): *A neveléstörténet-írás új útjai*. Gondolat Kiadó, Budapest. 13-53.
- Németh András (2008b): A néptanítói tudás konstrukciója Az elemi népoktatás enciklopédiájában (1911-1915). *Iskolakultúra*, **18**. 5-6. sz. 86-103.
- Németh András (2013): A néptanítói szakismeretek konstrukciós folyamatai a 20. század elején – a Néptanítók Enciklopédiája példája alapján (1911-1915). *Magyar Pedagógia*. **113**. . sz. 101-118.
- Nóbik Attila (2006): Népiskolai tanítóság a 19. századi neveléstörténeti tankönyvek tükrében. *Iskolakultúra*. **16**. 4. sz. 41-48.
- Nóbik Attila (2010): Klasszikusok és kánonképzés a magyar neveléstörténeti tankönyvekben (1867-1956). Doktori disszertáció.
http://doktori.bibl.u-szeged.hu/579/1/na_ertekezes.pdf (2017. április 25.)
- Nóbik Attila (2014): A dualizmus-kori pedagógiai közélet jellemzői a Család és Iskola példáján. In: Fizel Natasa, Nóbik Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 189-206.
- Pukánszky Béla (2001): Erziehungswissenschaft an der Universität Franz Joseph zu Kolozsvár - Szeged (1872-1940). In: Németh András, Pukánszky Béla, Horn Klaus-Peter, Tenorth Heinz-Elmar (szerk.): *Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa.: Aufklärelische Traditionen, deutscher Einfluss, nationale Eigenständigkeit*. Osiris Kiadó, Budapest. 362-375.
- Pukánszky Béla (2006): *A nőnevelés évezredei*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pukánszky Béla (2007): Nőkép, női szerepek és iskoláztatás a második világháború után. *Educatio*, 4. sz.
- Sághelyi Lajos (1929): *A magyar polgári iskola hatvanéves múltja*. Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület, Budapest.
- Schilling Gábor (1944, szerk.): *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola évkönyve az 1942/43. tanévről*. Szeged.
- Simon Gyula (1979): *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Somogyi József (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Szabolcs Éva (2003): Néptanítói álláshirdetések 1901-ben. *Iskolakultúra*, **13**. 3. sz. 39-41.
- T. Molnár Gizella (1993, szerk.): *Tanárképző Főiskola Szegeden: 1928-1993. Repertórium*. JGYTF Kiadó, Szeged.
- T. Molnár Gizella (2010): A tanárképző főiskola szegedi megnyitása. In: Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Tanárképző Főiskola története (1928 – 1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 77-88.
- Tóth Gábor (1997): *A tanítóképző intézeti tanárképzés. Az Apponyi Kollégium története*. Budapest.
- Vajda Tamás (2010): Polgári iskolai tanárképzés a '30-as és '40-es években. In: Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (szerk.): *Az Állami Polgári Tanárképző Főiskola története (1928 – 1947)*. Belvedere Meridionale, Szeged. 89-116.

Vavrinetz Béla (1940): Az életnevelés és a polgári iskola. *Magyar Paedagogia*, **49.** 4. sz. 364-367.

Vietórisz József (1897): A polgári iskola viszonya a középiskolához. *Magyar Paedagogia*, **6.** 474-485.

Vincze Tamás (2003): A német nyelv szerepe a magyar tanítóképzésben a dualizmus korában. *Iskolakultúra*, **13.** 3. sz. 25-38.

Weszely Ödön (1927): A polgári iskolai tanárképzés. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny*. **XXXI.** 5-6. sz. 295-300.

Wilensky, Harold L. (2010): Minden szakma hivatás? *Korall*, **11.** 42. sz. 19-53.